УДК: 721.03
DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-1-116-126

СИМВОЛІКА СТАМБУЛЬСЬКОГО ПАРКУ В ОДЕСІ. СХІД ТА ЗАХІД

А. О. КАДУРІНА, *кандидат архітектури*
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Стаття присвячена вивченню символіки природничих, рослинних та архітектурних елементів в Стамбульському парку м. Одеси. Досліджено історію місця знаходження парку та Приморського бульвару, який розташований в верхній його частині та виступає головною візуальною віссю, з якої можна добре роздивитися всю територію Стамбульського парку. Детально розглянуто символіку головних його елементів, з аналізом історії їхнього походження. Виявлено які саме елементи, символи прийшли зі східної культури Турції, а які є наслідком західних культурних традицій.

Ключові слова: *Стамбульський парк, Приморський бульвар, Одеса, символіка, історія, XIX століття, колористика саду.*

Постановка проблеми. Стамбульський парк в м. Одесі був заснований в 2013 році на честь двадцятої річниці з моменту, коли Одеса та Стамбул стали містами-побратимами. Це був подарунок від Стамбульського муніципалітету, який виділив кошти на реконструкцію частини схилів Приморського бульвару на території від Міської Думи до Потьомкінських сходів. Парк займає дуже важливу територію, яка з одного боку формує один з головних історичних ансамблів в центрі міста (виходить на Приморський бульвар). З іншого боку тераси Стамбульського парку досить добре проглядаються зі сторони моря та формують так званий «морський фасад» міста.

Інформацію щодо містобудівного формування ансамблю Приморського бульвару та його схилів досліджено в науковій статті О. Л. Моргун та О. А. Погорєлова [1]. Архітектурно-історичну довідку щодо об’єктів, розташованих на обраній території можна знайти в путівниках по Одесі В. Коханського [2], Д. І. Вайнера [3], Л. А. Лисянського [4] та в довіднику В. О. Пілявського [5]. Аналіз окремих символів з точки зору семантики та історичної трансформації можна дослідити в книгах Амі Роннберг, Кетлін Мартін [6], Адріана Фрутігера [7], Міранди Брюс-Мітфорд [8], Марка О’Доннелла та ін. [9]. Інтерпретацію турецьких символів надає в своєї книзі Гозде Сазак [10]. Проте, на сьогоднішній день не існує дослідження, де було б розібрано символіку всіх елементів Стамбульського парку в Одесі, – з рівня озеленення і до дизайну садово-паркових елементів.

Методика досліджень. У науковому дослідженні використовуються історичний метод, методи синтезу, аналізу та аналогій, методи бібліографічних та натурних досліджень.

Метою дослідження є розшифровка символіки Стамбульського парку в Одесі. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні **завдання**:

1. Вивчити історію території майбутнього Стамбульського парку з давніх часів і до початку XXI століття;
2. Дослідити символіку парку з аналізом змістовного навантаження як озеленення, так і архітектурно-дизайнерських елементів парку;
3. Виявити символічне значення елементів не тільки на рівні форм, а і кольору, та проаналізувати важливість грамотного садового догляду за парком з метою збереження базової символіки елементів, закладених ландшафтними дизайнерами.
4. Визначити головну ідею, яка поєднує всі елементи Стамбульського парку.

Результати дослідження. Територія нинішнього Стамбульського парку була самим центром заснованого міста Одеси. Вона розташована поблизу порту, який став основою добробуту та розвитку Одеси.

Стамбульський парк розташований на схилах Приморського бульвару. Він був закладений у 1827 році та отримав назву Новий бульвар, згодом вона неодноразово змінювалася. Так з 1831 року це вже – Приморський бульвар, з 1857 року – Міський бульвар, з 1877 року – Миколаївський бульвар, з 1919 року – бульвар Фельдмана, в воєнні роки 1941 – 1944 рр. повертається дореволюційна назва – Миколаївський бульвар, а з 1945 року і до нашого часу він називається Приморський бульвар [5].

Історія цього місця дуже давня. Коли на поч. XIX століття почали вестися роботи щодо забудови бульвару, було знайдено сліди давньогрецького селища VI – V ст. до н. е. В перші десятиліття після заснування Одеси на території нинішнього бульвару та його схилах розташовувалися: воєнні території, казарми, найбідніші хати та міське звалище. Але після того як граф М. С. Воронцов викупає на мисі ділянку землі для будови власного маєтку, він затверджує план майбутнього бульвару [1]. Після деякого корегування плану інженерами Шарлєм та Потьє володіння графа були трохи зменшені, а сам бульвар перенесений на інший бік. В перші роки створення Нового бульвару вся територія була очищена, вирівняна, алеї прокладені та посипані гравієм. Уздовж урвища були встановлені перила, а на першому етапі озеленення бульвару висаджені каштани, платани та липи (рис. 1).

В 1825 році архітекторами Ф. К. Боффо, А. І. Мельниковим та Потьє спроектовані Гигантські сходи, які пізніше стануть візитною карткою міста. В 1837–1842 рр. вони будуються інженерами І. І. Уптоном, С. І. Уптоном, Б. Ф. Фандерфлісом та Ю. Морозовим. Замовником був граф М. С. Воронцов, який розпорядився побудувати сходи на місці існуючої стежки в подарунок своїй дружині, Єлізаветі Ксавеліївні. Саме вони розділили територію схилів на 2 частини (рис. 2). Внизу розташовувалися морські купальні та станція кінно-залізниці. Потім сходи декілька разів змінювали свою назву на: Рішельєвські сходи, Бульварні сходи, а з 1955 року за ними до сьогоднішнього дня закріпилася назва Потьомкінські сходи [2–4].

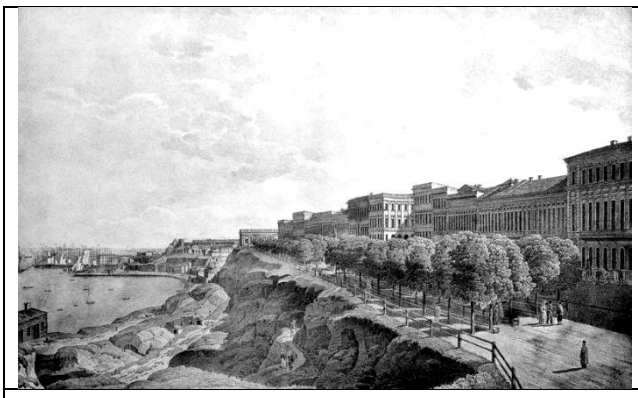

Рис. 1. Приморський бульвар в Одесі. 1830-ті роки.

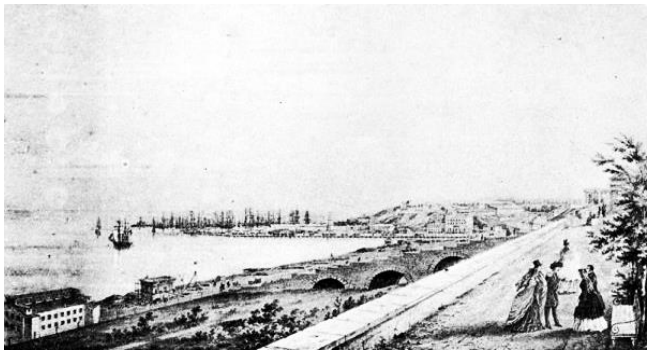

Рис. 2. Гігантські сходи в Одесі. 1860-ті роки

Після створення сходів лише в 1870-х роках почалося планове озеленення схилів. Тоді їх ще називали нижньою частиною Миколаївського бульвару (рис. 3). Після революції територія під бульваром змінила ряд назв. Вона називалася: Піонерський парк, Місячний парк та Матроський сад [5].

Рис. 3. Озеленення схилів Миколаївського бульвару. 1880-90-ті рр.

Територію Приморського бульвару під сьогоднішнім Стамбульським парком з обох сторін обмежують: пам’ятник генерал-губернатору Новоросійського краю Арману Емманюелю Рішельє (рис. 4) та пам’ятник поету О. С. Пушкіну (рис. 5).

Рис. 4. Пам’ятник Е. І. Рішельє. Арх. Мельников А.І., Боффо Ф.К., ск. Мартос І.П., 1826–1830 рр.

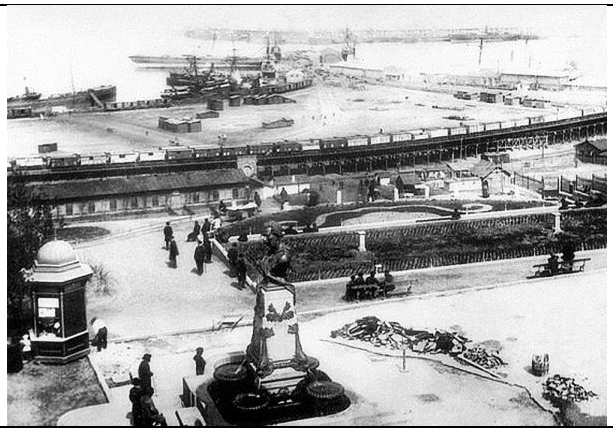

Рис. 5. Пам’ятник О.С. Пушкіну. Арх. Ч. Васильєв, Ю. Дмитренко, ск. Ж. Полонська, 1888 р.

Біля Потьомкінських сходів розташований фунікулер. Він був створений за проектом інж. М. К. П'ятницького та В.К. Раківського, і відкрився в 1902 році. Було прокладено одноколійну залізничну колію довжиною близько 100 метрів з переїздом посередині та мостом через нього. На бульварі було побудовано верхній дерев'яний павільйон фунікулера, а внизу на Приморській вулиці – кам'яну будівлю з майданчиком, касою та конторою (рис. 6) [4]. Сьогодні він відновлений після багатьох негараздів та виглядає трохи інакше.

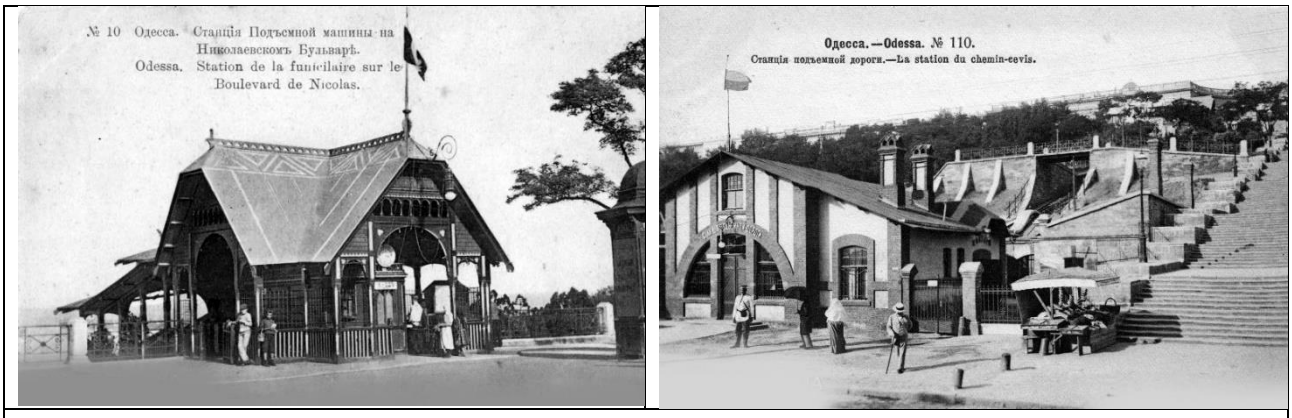

Рис. 6. Будівлі фунікулера в Одесі. Інж. М. П'ятницький, 1897–1902 рр.

Саме з фунікулеру добре можна було роздивитися схили Місячного парку. Єдиним елементом, який залишився на цій території незмінним з XIX–XX ст. – це грот. Він був складений з каменю на початку 1890-х років та служив для краси, а також для утилітарної функції. Це була дренажна система, в яку стікала вода від пам'ятника О. С. Пушкіну. З розвитком водопровідного господарства у грота відпала необхідність виконувати утилітарну функцію водяного колектора. І він став просто естетичним садово-парковим елементом, отримавши згодом назву «Грот Діани» (рис. 7) [11]. Під час проектування Стамбульського парку в 2017 році було створено нову систему водопостачання та грот отримав нове життя (рис. 8).

Рис. 7. Грот Діани.
Поштова картка 1900-х років

Рис. 8. Грот Діани.
Фото 2019 року.

Стамбульський парк розташований на терасах, з кожної з котрих відкривається новий вид (рис. 9).

Рис. 9. Стамбульський парк з пташиного польоту. Фото 2017 р.

Що ж означають елементи Стамбульського парку з точки зору символіки? Почнемо з природничих та архітектурно-дизайнерських споруд. Грот Діани – це єдиний елемент, який було інтегровано в структуру нового парку з минулих часів. Гроти в парках в цей період уявляли собою природні печери, де головна увага приділялася гармонійному поєднанню води та каміння химерних, неправильних форм. Символіка гроту ще з часів Античності була пов'язана з символікою печери, яка уособлювала зв'язок з підземним світом, сутінками та таємницею. З давніх-давен печера символізувала утробу Землі, місце, де зароджується нове життя. Вона вважалась місцем зустрічі божественного зі звичайним, людським та виступала символом серця світу [6, 7]. І справді, грот Діани став серцем парку, а також елементом, який характеризував західні традиції.

Елементи східної культури при створенні Стамбульського парку принесли турецькі ландшафтні дизайнери Дінчер Сіврі та Еміне Атаоглу. Із споруд в парку, поруч із гротом, можна побачити питний фонтанчик у вигляді невеличкої альтанки у східному стилі з півмісяцем нагорі (рис. 10). Це – емблема ісламу, яка означає божественне заступництво та відродження. Півмісяць є втіленням ідеї Великої Матері, місячної Цариці Небес та виступає символом космічних сил. Півмісяць на сході асоціюють з формою місячного човна, чаші, корабля, що пробирається нічним небом, – «корабликом світла в морі темряви». Це дуже символічне зображення для декору питного фонтанчика, бо півмісяць несе саме жіночу, водну символіку [10].

Цікавими з точки зору символіки в Стамбульському парку є елементи мощення, викладені плитками малюнки. Це шаховий, чорно-білий малюнок покриття біля гроту (рис. 11), що символізує дуалізм світу: світло та темряву, добро та зло, чоловіче та жіноче начала та уособлює ідею самого життя. Покриття біля питного фонтанчика уявляє собою складний малюнок з ромбів та прямокутників, який несе символіку матері-землі, ідею плодючості, добробуту та процвітання (рис. 12). Орнамент на доріжках парку називається «риб'ячий хвіст», або «риб'яча луска» (рис. 13).

Рис. 10. Питний фонтанчик з півмісяцем – символ жіночого начала. Фото 2019 р.

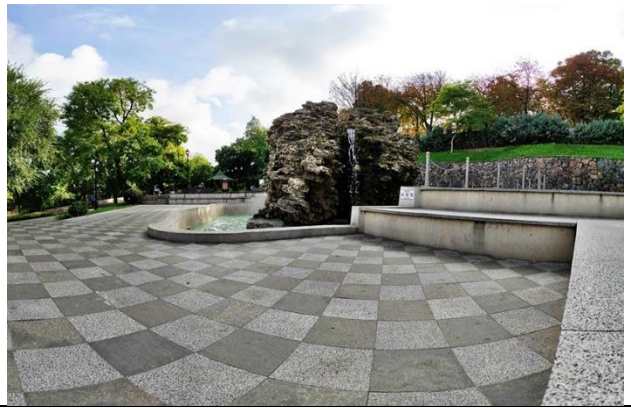

Рис. 11. Шаховий малюнок покриття – символ дуалізму світу. Фото 2019 р.

Рис. 12. Орнамент з ромбів та прямокутників – символ достатку та процвітання. Фото 2019 р.

Рис. 13. Орнамент «риб'яча луска» – символ щастя, достатку, багатства. Фото 2019 р.

На Сході він символізував водну стихію та уособлював ідею щастя, достатку та багатства [8, 9]. Але мабуть найбільш значну символіку відіграє в Стамбульському парку квіткове оформлення. Одним з головних символів Стамбулу є квітка тюльпану. Невипадково саме її у стилізованому вигляді ми можемо побачити між назвами міст-побратимів, – Одеси та Стамбулу (рис. 14). В садових квіткових партерах на верхній терасі парку у дивовижних візерунках ми також бачимо стилізовані квіти червоних тюльпанів (рис. 15). Квітка тюльпана в Туреччині уособлює ідею любові та дружби, існує традиція дарувати її тому, кому бажаєш щастя. І на мові квітів, якщо жовтий тюльпан – дружба, то червоний тюльпан означав визнання у пристрасному коханні.

Сама форма квітки нагадувала головний убір турка «туліпе». Так називали квітку європейці, які гостювали в Туреччині. Тюльпан вважався символом Османської імперії та прикрашав герби її правителів [10, 12]. То ж червоні тюльпани в партерах Стамбульського парку – це символ любові та визнання побратимства.

Рис. 14. Надпис «Odessa – Istanbul» із емблемою тюльпана – символ побратимства між Одесою та Стамбулом. Фото 2019 р.

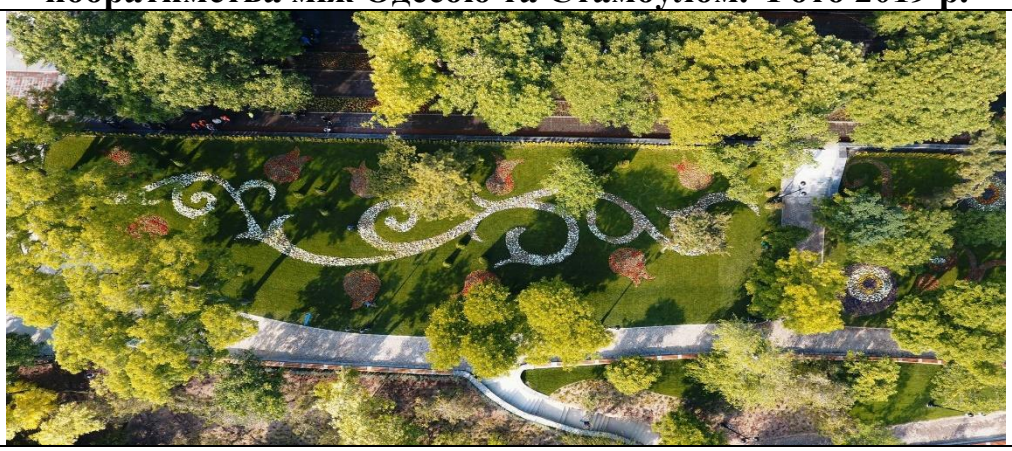

Рис. 15. Квітковий партер з зображенням червоних тюльпанів – символ любові та високого статусу. Фото 2017 р.

Ще одним найулюбленішим символом в Туреччині виступає оберіг Назар. Він має багато назв: Назар, Назар Бонджук, Матопетра («око-камінь»), «око Фатіми». В Туреччині вважається, що оберіг у вигляді біло-синього ока зберігає від псування, відводить нечисту силу та охороняє від нещасть. Кольори розташовані у вигляді концентричних кіл білого та синього кольору. Синій колір представляє ідею води та неба, а білий колір – світла та духовності. То ж в амулеті ніби то всі божественні сили виступають на захисті людини [10]. Саме такі круглі клумби у вигляді оберегу Назар розташовані в Стамбульському парку трійками (рис. 16). Це теж символічно, бо три – це число духовності, божественної присутності та захисту. Вони виступають своєрідними оберегами Стамбульського парку. В клумбах із символом Назар на початку існування парку були присутні наступні кольори: білий (символ світла), жовтий (символ сонця) та синій (символ неба та води). А в квіткових візерункових партерах бутони тюльпанів було набрано червоними квіточками (символ любові). З початку існування парку (2017 р.) пройшло вже майже 6 років. І якщо садово-паркові елементи на рівні благоустрою території знаходяться в досить доброму стані, то з точки зору догляду за рослинами, справи виглядають жахливо. Бо замість клумб с різнокольоровим символом Назар, посаджено кольори тільки одного, рожевого кольору. А символічні зображення червоних тюльпанів в партерах сьогодні вже не червоного, а синього кольору (рис. 17). То ж всю символіку, яка

була закладена авторами проекту щодо озеленення території на сьогоднішній день знищено.

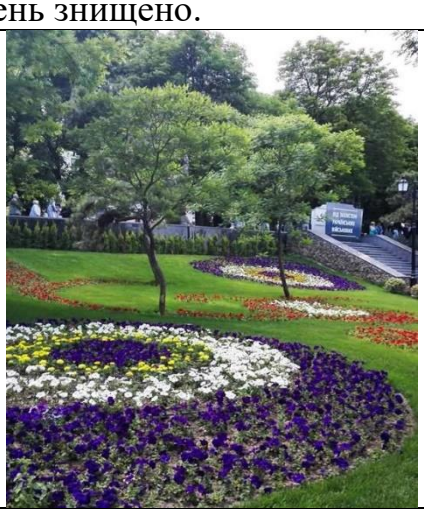

Рис. 16. Клумба з зображенням оберегу Назар. Фото 2017 р.

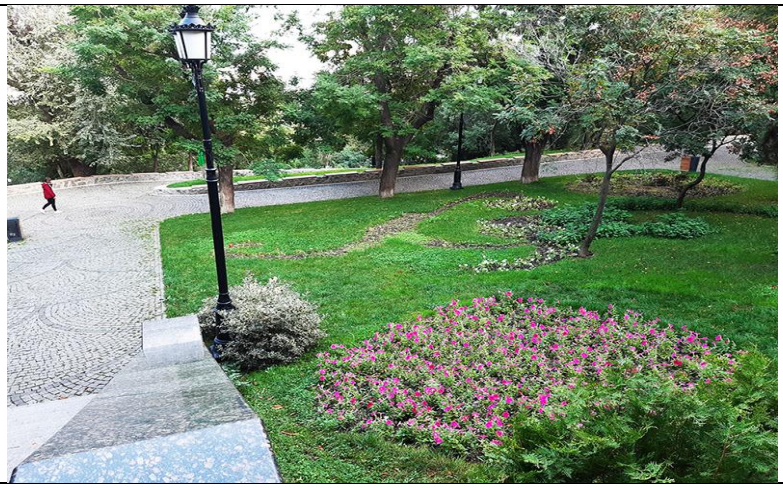

Рис. 17. Кольори в квітковому оформленні парку. Фото 2019 р.

Але це досить нескладно відновити, – за оригінальним проектом, схему якого може побачити кожен відвідувач парку (рис. 18). Треба тільки щоб на нього звертали увагу и садівники, які висаджують там кожної весни квіти.

Але мабуть найголовнішим символом, який було закладено в основу ідеї Стамбульського парку, є абстрактна лаконічна скульптура (рис. 19).

Рис. 18. Схема парку «Стамбульський». Фото 2019 р.

Рис. 19. Мала форма – символ єднання Сходу та Заходу. Фото 2019 р.

Вона символізує перетин двох культур: Сходу та Заходу, взаємозв'язок двох міст побратимів, Одеси та Стамбулу. Крім того, турки вважають Стамбул місцем зустрічі двох частин континенту: Європи та Азії. Тому цей символ, як и весь Стамбульський парк виступає символом єднання різних культур та народів.

Висновки. 1. Стамбульський парк в Одесі було засновано в 2013 році, а відкрито в травні 2017 року на честь двадцятої річниці побратимства Одеси та Стамбулу. Він розташувався на схилах Приморського бульвару на території від

Міської Думи до Потьомкінських сходів, на території колишнього Місячного парку (в минулому Піонерського, Матроського парку).

2. Символіка парку складається з наступних елементів:

- питний фонтанчик з півмісяцем – символ жіночого начала;
- символіка в малюнках доріжок та майданчиків: шахові мотиви (дуалізм світу), ромби та прямокутники (достаток та процвітання), орнамент «риб'яча луска» (щастя, достаток, багатство);
- Візерунок з червоними тюльпанами в партерах – символ любові та високого статусу.
- Клумби з зображенням оберегу Назару – захисний символ.

3. На початку існування парку клумби у вигляді турецького оберегу Назар включали в концентричному малюнку наступні кольори: білий (символ світла), жовтий (сонце), синій (небо, вода). Сьогодні всі квіти в клумбі рожевого кольору. Тюльпани в партерах за задумом були червоного кольору, сьогодні – синього. Колір має дуже важливе значення при формуванні символічного образу парку, тому від грамотної роботи садівників багато в чому залежить збереження аутентичної символіки парку.

4. Головну ідею, закладену в основу Стамбульського парку відображено в скульптурі-символі. Вона уособлює єднання Сходу та Заходу, єднання різних культур та народів.

То ж весь парк виступає символом побратимства між дружніми народами, та містами-побратимами Одесою та Стамбулом. В ньому дуже органічно сплетені традиції Сходу та Заходу, європейські садово-паркові традиції та турецькі символи та знаки, в ореолі східних казок та чарівних квітів.

Література:

1. Моргун Е. Л., Погорелов О. А. К вопросу формирования «зеленого каркаса» г. Одессы (исторические аспекты). *Проблеми теорії та історії архітектури України: Зб. наук. праць АХІ ОДАБА*. 2015. №15. С. 145–152.
2. Коханский В. Одесса и ея окрестности. Полный иллюстрированный путеводитель и справочная книга. 3-е вид. Одеса: типографія Л. Нітче, 1892. 202 с.
3. Вайнер Д. І. Одесса. Иллюстрированный путеводитель. Одеса: Комерційна типографія Б. Сапожникова, 1900. 97 с.
4. Вся Одесса. Адресная и справочная книга на 1908 г. Одеса: Вид. і ред. Л. А. Лисянський, 1908. 682 с.
5. Пилявский В. А. Здания, сооружения, памятники Одессы и их зодчие. Довідник. Одеса: Вид-во «Optimum», 2010. 276 с.
6. Ronnberg A., Martin K. The Book of Symbols Reflections on Archetypal Images, Taschen, 2010. 807 p.
7. Frutiger A. Signs and Symbols. Their Design and Meaning. Translated by Andrew Bluhm, 1928. 360 p.
8. Miranda Bruce-Mitford. Signs & Symbols. An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings, Dorling Kindersley, 2019. 352 p.
9. O'Donnell M., Airey R., Craze R. Illustrated Encyclopedia of Signs, Symbols & Dream Interpretation. Lorenz Books; Illustrated edition, 2022. 512 p.

10. Sazak G. Turkish Symbols. Reflections of Hun Period Turkish Motifs and Symbols in Art and Life. Istanbul University Press, 2022. 283 p.
11. «Вікна Одеси». Режим доступу: http://viknaodessa.od.ua/old-photo/?stambulskij-park (дата звернення 2.04.2023).
12. Тюльпан – символ Туреччини. URL: https://elif-kose.livejournal.com/216262.html (дата звернення 2.04.2023).

References:

1. Morgun, E. L., Pogorelov, O. A. (2015). On the question of the formation of the "green frame" of Odessa (historical aspects). *Problems of the theory and history of architecture of Ukraine*, no. 15, pp. 145–152.
2. Kokhansky, V. (1892). *Odesa and its environs. Complete illustrated guide and reference boo*k. Odesa: printing house L. Nitche, 1892. 202 p.
3. Weiner, D. I. (1900). *Odesa. Illustrated guide*. Odesa: B. Sapozhnikov Commercial Printing House, 97 p.
4. Lysyansky, L. A. (Eds.) (1908). *All Odesa. Address and reference book for 1908*. Odesa: Ed. and ed. L. A. Lisyansky, 682 p.
5. Pylyavsky, V. A. (2010). *Buildings, structures, monuments of Odessa and their architects*. Odesa: Optimum Publishing House, 276 p.
6. Ronnberg, A., Martin, K. (2010). *The Book of Symbols Reflections on Archetypal Images*. Taschen, 807 p.
7. Frutiger, A. (1928). *Signs and Symbols. Their Design and Meaning*. Translated by Andrew Bluhm, 360 p.
8. Bruce-Mitford, M. (2019). *Signs & Symbols. An Illustrated Guide to Their Origins and Meanings*. Dorling Kindersley, 352 p.
9. O'Donnell, M., Airey, R., Crazel, R. (2022). *llustrated Encyclopedia of Signs, Symbols & Dream Interpretation*. Lorenz Books; Illustrated edition, 512 p.
10. Sazak, G. (2022). *Turkish Symbols. Reflections of Hun Period Turkish Motifs and Symbols in Art and Life*. Istanbul University Press, 283 p.
11. «Windows of Odessa». URL: http://viknaodessa.od.ua/old-photo/?stambulskij-park (Accessed April 02, 2023).
12. Tulip is a symbol of Turkey. URL: https://elif-kose.livejournal.com/216262.html (Accessed April 02, 2023).

Annotation

Kadurina A.O.

Symbolism of the Istanbul Park in Odessa. East and West

Purpose. *The study is devoted to the analysis of the Istanbul Park symbolism in Odessa.*

Methodology. *The historical method, methods of natural and bibliographic research, methods of analogy, synthesis and analysis are applied in scientific research.*

Results. *Istanbul Park in Odesa was founded in 2013, and opened in May 2017 in honor of the twentieth anniversary of the twinning of Odesa and Istanbul. It is located on the slopes of Primorsky boulevard on the territory from the City Duma to the Potemkin Stairs, on the territory of the former Lunar Park (in the past Pioneer Park, Sailor Park). Each element of Istanbul Park carries a rather rich symbolic load. A drinking fountain with a crescent moon is a symbol of femininity. And the symbols in the drawings of paths and playgrounds are represented by chess motifs (dualism of the world), rhombuses and rectangles (abundance and prosperity) and the "fish scale"*

ornament (happiness, prosperity, wealth). The pattern with red tulips in the parterre is a symbol of love and high status. The flower beds on the parterres depict the Turkish talisman Nazar, which carries the idea of protection. The main idea underlying the Istanbul Park is reflected in the symbolic sculpture. It represents the union of East and West, the union of different cultures and peoples.

Scientific novelty. *For the first time, at a detailed level, a study of the symbolism of all elements of the Istanbul Park in Odessa was carried out. The symbolism of paving patterns, small forms, as well as landscaping of the territory has been studied.*

Practical significance. *Possibility to properly care for park can be only with knowledge and understanding of the idea of the park, as well as the symbolism of all elements of the park. This is especially true for the landscaping of the territory, the arrangement of flower parterres and flower beds. After changing the color range of flower beds, gardeners can destroy a whole layer of symbolism, which was laid as the basis for the authors of the project. But with a competent approach to the care of flower arrangements, taking into account the symbolism of color, it is possible to preserve the original information code of the park.*

Key words. *Istanbul Park, Odessa, history, symbolism, XIX-XX centuries, coloring of the garden.*

УДК: 632.112-021.484:575.827:581.14] 633.112
DOI: 10.32782/2415-8240-2023-102-1-126-135

ДІАГНОСТИКА ПОСУХОСТІЙКОСТІ ТЕТРАПЛОЇДНИХ ВИДІВ *TRITICUM* ЗА ПОСІВНИМИ ПОКАЗНИКАМИ НАСІННЯ

А. І. ЛЮБЧЕНКО, *кандидат сільськогосподарських наук*
І. О. ЛЮБЧЕНКО, *кандидат сільськогосподарських наук*
Ж. М. НОВАК, *кандидат сільськогосподарських наук*
Уманський національний університет садівництва

У статті наведено результати оцінки шести тетраплоїдних видів пшениці (Triticum aethiopicum, Triticum dicoccum, Triticum durum, Triticum ispahanicum, Triticum persicum, Triticum polonicum) на посухостійкість методом пророщування насіння у розчинах осмотичноактивних речовин. Як селективний чинник використовували маніт у концентраціях 4, 6, 8, 10, 12 %. Граничною концентрацією маніту, за якої відмічено проростання насіння досліджуваних видів пшениці, була 10 %. Найвищу схожість нсіння зафіксовано у Triticum ispahanicum та Triticum aethiopicum.

Ключові слова: *Triticum, маніт, осмотичний стрес, схожість, посухостійкість*

Глобальні кліматичні зміни є одними з основних проблем сучасного аграрного виробництва. Останнім часом ці зміни носять екстремальний характер. Поряд з підвищенням температур спостерігається висока амплітуда їхніх коливань, мінливість режиму опадів, виникнення ґрунтових та повітряних посух, повеней, штормів, ураганів, зміни у характері сезонності. Аномальні